

GEÇMİŐTEN GÜNÜMÜZE
GİRESUN'DA DİNÎ VE KÜLTÜREL HAYAT
SEMPOZYUMU-I
(25-27 Ekim 2013)

BİLDİRİLER
I
(SALON - A/B)

EDİTÖR
MEHMET FATSA

GİRESUN İL ÖZEL İDARESİ KÜLTÜR SERİSİ-2

Ahmet Ali BAYHAN*

GÜNÜMÜZE ULAŞAN TARİHİ ESERLERİYLE ŞEBINKARAHİSAR'IN KÜLTÜREL KİMLİĞİ

Giriş

Şebinkarahisar, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü'nde yer alan Giresun'a bağlı, geçmişindeki tarihî, coğrafik ve demografik nitelikleriyle dikkat çekici ilçelerden biri olması hasebiyle önem atfedilen kültürel bir yerleşim yeridir.

Kelkit Çayı Vadisi'nde ve engebeli bir arazi üzerinde konumlanan Şebinkarahisar, 1349 km2'lik yüz ölçümüne sahiptir ve denizden yüksekliği de 1360 metredir. 1933 yılına kadar il statüsünde olan Şebinkarahisar, bu tarihten itibaren ilçeye dönüştürülerek Giresun'a bağlanmıştır.

Kuzeyde yüksek fiziki yapıya sahip Canik Dağı dizisi (Karagöl Dağı) ve Giresun Dağları, güneydoğuda Sarıçiçek Dağları, güneyde Kelkit Çayı Vadisi'nin güney yamaçları ve güneybatıda Eyme Dağı ile kuşatılmış olan Şebinkarahisar kent yerleşim merkezini çevreleyen Kelkit Havzası, tarıma elverişli oluşu, suyu ve bitki örtüsünün zenginliği ve güzelliği ile dikkat çeker. Yöre ekonomisi tarıma ve çevreden çıkan madenlere bağlıdır. Özellikle şap madeni, Ortaçağ'dan beri çıkarılan ve işletilen maden olarak bilinir. Şebinkarahisar'da sıcaklık ve karasallık karakterleri açısından İç Anadolu Bölgesi iklimine; buharlaşma, nem ve yağış karakterleri açısından da Karadeniz iklimine yakınlaşan bir geçiş iklimi yaşanmaktadır.¹

Şebinkarahisar ve çevresinin kuruluşunun kesin tarihi tam olarak bilinmemektedir. Yörenin ilk olarak Hititler zamanında kayıtlara geçtiği, Hitit metinlerinde 'Azzi-Hayaşa' ülkesi olarak adlandırıldığı ve buralarda 'Kaşgalar'ın yaşadığı rivayet edilmektedir.² Persler Anadolu'yu ele geçirdikleri zaman (M. Ö. 550-331) Şebinkarahisar ve çevresi de Pers egemenliğine girmiştir.³ Ardından bölgede Pontus Devleti kurulmuştur (M. Ö. 293-65). Pontus Devleti, Roma kumandanlarından Pompeius'a M. Ö. 65 yılında yenilince son bulmuştur. Pompeius'un kalesini tamir ettirerek müstahkem, önemli bir garnizon haline dönüştürdüğü Şebinkarahisar, bu dönemde 'Koloneia', 'Kogönya' adıyla maruf olmuştur. M. Ö. 591'de tesis edilen anlaşma gereği Sasaniler ellerinde tuttıkları doğu vilayetlerini Bizans'a terk etmiş, Kelkit Vadisi ve Şebinkarahisar da Bizans'ın yönetimine dâhil olmuştur. Bizans döneminde İmparator Justinianus Şebinkarahisar'ı imar etmiştir. Bu devirde şehrin adı, 'Karahisar' anlamına gelen 'Mavrokastron' olarak anılmıştır. Ş.Karahisar ve çevresinde 'Paulician' mezhebi yaygınlaşmış ve daha sonraları şehir, önemli bir piskoposluk merkezi haline dönüşmüştür.⁴

* Prof. Dr / Ordu Üniversitesi Rektör Yardımcısı ve Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı.

1 Yazıcı-Güner, 2000, 238; Yürüdü, 1998, Muhtelif Sayfalar; Bryer, 1982, 148; Acun, 2000, 679; Ersan, 2000, 55-61.

2 Dinçol, 1982, 123.

3 Özhan-Özdemir, 1983, 14-15.

4 Özhan-Özdemir, 1983, 14-15; Bryer-Winfield, 1985, 146.

Yezid b. Usayd el-Sulemi komutasındaki Emevi ordusu tarafından 778'de fethedilince kısa bir süre Müslümanların idaresine girmiş olan Şebinkarahisar'da tam olarak İslam hâkimiyeti, şehrin Abbasiler zamanında 939-40 civarında ele geçirilmesiyle sağlanabilmiştir. 1074 yılından sonra Şebinkarahisar ve çevresi, Mengücek Gazi ve Danişmend Gazi'nin girişimleriyle fethedilmiş, ancak bir ara bölgesel Türk devletlerinin çekilmesi sonucunda Trabzon Komnenos Devleti'nin eline geçmiştir.⁵ Şehir, Komnenos hâkimiyetinden Mengücek Beyi Fahreddin Behram Şah tarafından kurtarılmış, 1228'de Şebinkarahisar ve çevresi Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışı sonrasında sırasıyla İlhanlılar, Eretna Beyliği, Kadı Burhaneddin Devleti, Karakoyunlular ve Akkoyunlular'ın eline geçmiş ve nihayet Akkoyunlu Beyi Uzun Hasan'ın 1473'te Otlukbeli Savaşı'nda Fatih Sultan Mehmet'e yenilmesi neticesinde Osmanlı idaresine girmiştir.⁶ Ş. Karahisar, Osmanlı idaresindeyken 'Karahisar-ı Şarki' adıyla bir sancak merkezi olmuş ve sırasıyla Erzincan, Amasya, Trabzon ve Sivas vilayetlerine bağlanmış, müstahkem kalesi dolayısıyla da önemli bir askerî hüviyet kazanmıştır.⁷

Şebinkarahisar ve çevresi eskiden beri pek çok seyyah ve araştırmacının ziyaret ettiği önemli bir uğrak yeri durumundadır. Yörenin XVII. yüzyıldaki durumunu Evliya Çelebi⁸, XIX. yüzyıldaki vaziyetini Mor-dtmann ve Taylor⁹, XX. yüzyıldaki gelişimini F. Cumont-E. Cumont¹⁰ ve yakın tarihteki mimari ve kültürel yapısını da H. Karpuz¹¹ ile H. Gündoğdu ve ekibinden¹² öğrenme imkânı buluyoruz. Bu kaynaklardan elde edilen verilere göre, XIX. yüzyılın sonlarına doğru gelindiğinde Şebinkarahisar'ın nüfusunun arttığı ve büyük oranda imar edildiği anlaşılmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında bazı mahallî eşkıyalık teşebbüslerinin yanı sıra, Ermeni ve Rumların da isyan hareketlerine girişmeleri neticesinde Şebinkarahisar çok büyük zarar görmüştür. Diğer taraftan Kuzeydoğu Anadolu'da Rusların ilerleyişi yörede halkın iç kısımlara göçüne ve burada kalanların da kıtlık yaşamalarına sebep olmuştur. 1923'te çıkarılan bir kanunla vilayet yapılan Şebinkarahisar, 1933 yılında tekrar ilçe haline dönüştürülerek Giresun'a bağlanmıştır¹³ (Resim 1).

Kültürel Yapı

Kaleler

İlçe merkezinin güneyini kuşatan ve 'Hacı Kayası' olarak adlandırılan, şehre hâkim yüksek bir kaya kütesinin üzerine kurulan Şebinkarahisar Kalesi'nin ilk inşasının hangi dönemde gerçekleştirildiği kesin olarak belli değildir. M. Ö. I. yüzyılda Romalılar tarafından tahkim edildiğine göre daha eski bir devirde yapılmış olmalıdır. XI. Yüzyılda Türklerin eline geçtikten sonra Fahreddin Behramşah'ın 1184'te kaleye yaptığı ilaveler ile Osmanlı devrindeki tahkimat sayesinde günümüze ulaşan kalede Türk askerî mimarisinin karakteri dikkat çekmektedir. Hatta kale kapısı üzerinde varlığı bilinen kitabe ile Selçuklu çift başlı kartal kabartması, 1896'da Rumlar tarafından yerinden sökülüp yok edilmiştir. İç kale sur duvarları ile büyük kule, XVII.-XVIII. yüzyıl Osmanlı karakterini yansıtmaktadır.

Yaklaşık 150-160 m. yüksekte, şehre hâkim konumda ve üzerine oturduğu ana kayanın şekline uygun, düzgün olmayan bir planda tesis edilen kalede, çeşitli dönemlerin izlerini yansıtan surlar yarım daire

5 Turan, 1973, 58; Özhan-Özdemir, 1983, 16-17.

6 Gökbilgin, 1951, 36-37; Turan, 1971, 431-650; Cahen, 1979, 353; ; Özhan-Özdemir, 1983, 14-17; Sümer, 1984, 7; Yücel, 1985, 287-311; Uzunçarşılı, 1988, 196; Woods, 1993, 302; Şahin, 1999, 153-157; Baykara, 2000, 1-5; Akşit, 2000, 23-28; Göde, , 2000, 43-54; a.mlf., 1994, 4-25.

7 Okutan, 1949, 147-148; Miroğlu, 1990, 7-8; Özhan-Özdemir, 1983, 17; Acun, 2000, 5-23; a.mlf., 2000, 677-682.

8 Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, 1999, 199-202.

9 Taylor, 1867, 281-302.

10 Cumont-Cumont, 1906, 297-302.

11 Karpuz, 1989.

12 Gündoğdu ve arkadaşları, 2005.

13 Okutan, 1949, 216; Uras, 1976; Özhan-Özdemir, 1983, 20-28; Massibian, 1984, 1-32; Sakarya, 1984, 227; Öke, 1986, 124; Süslü, 1990, 71-89; Demirel, 2000, 81-88; a.mlf., 1996, 2-20; Sarısaman, 1997, 203.

şekilli kulelerle takviye edilmiştir. Şehirden hala orijinal dokusunu muhafaza eden basamaklı bir yolla ulaşılan sivri kemerli giriş kapısı, iki yandan yarım daire biçiminde birer kule ile sınırlandırılmıştır (Resim 2). Dış kale içerisinde sarnıçlar dışında mahiyeti pek bilinmeyen çok sayıda temel ve yapı kalıntıları ile karşılaşılr.

Evliya Çelebi, kale içerisinde yetmiş kadar ev, çok sayıda sarnıç ve buğday ambarları ile küçük Fatih Camii'nden söz etmektedir. 'Kırk Badal' diye adlandırılan büyük bir su tüneli vardır ki, bu uygulama kalenin Urartu devri ile bağlantısına işaret olarak da değerlendirilmektedir.

İç kale, sekizgen bir kule ile onu kuşatan dikdörtgen bir avludan ibarettir (Resim 3). Dışarıya taşıntılı sivri kemerli bir kapı ile ulaşılan ve iç çapı 12 m. olan burç, yaklaşık 27 m. yüksekliğinde ve dört katlı bir yapı sergilemektedir. Burcun düzgün yonu ve moloz taş kullanılarak inşa edildiği görülmektedir. İç kalede 8 m. derinliğinde ve 6.20 x 4.20 m. boyutlarında bir sarnıç mevcuttur.¹⁴

Şebinkarahisar ve çevresinde günümüzde neredeyse tamamen harap olmuş, ancak bazı temel izleriyle tespit edilebilen kaleler de bulunmaktadır. Bunlardan birisi; Persler devrinden kalma, Karadeniz sahili-ne doğru uzanan İlimsu ve Eşküne yolunun darboğaz ağzında kurulmuş olan İsola Kalesi'dir. Bir diğeri; Avutmuş ve Eskiöy arasındaki Akkaya Tepesi'nin üzerine kurulmuş olan Kolonya Kalesi'dir. Burada taş üzerine oyulmuş merdivenler ve su sarnıçlarına dair kalıntılar hala görülebilmektedir. Oldukça harap vaziyetteki Kaledere Köyü Kalesi, kuzeyinde kayalara oyulmuş hendeği, orta kesiminde 2.70 m. genişliğinde ve 2.30 m. yüksekliğindeki tüneli ve çevrede taş üzerine oyulmuş merdivenleri ve sarnıçları ile Hitit veya Urartu kaya işçiliğinin bir örneği izlenimini uyandırmakla birlikte, çevrede tespit edilebilen Roma, Bizans ve Selçuklu seramik parçaları yapının tarihi sürecine ışık tutan buluntular olarak dikkate değerdir.¹⁵

Manastır ve Kiliseler

İlçe merkezinin yaklaşık 11 km. doğusunda, Kayadibi Köyü'nün güneydoğusunda, oldukça yüksek ve sarp bir kayalık arasında bir mağara içerisine inşa edilmiş olan Meryem Ana Manastırı'na uzun bir patika yolla ulaşılmaktadır (Resim 4). İlk kuruluşu 481-490 yıllarına mal edilen, ancak mevcut kalıntıları XIX. yüzyılda inşa edilen manastır, yakınındaki küçük bir şapel, sarnıç, çeşme ile mağara içerisine yerleştirilmiş ve dört bölümden müteşkil çeşitli birimler ve üç nefli bazilikal planlı kiliseden ibaret bir yapı sergilemektedir¹⁶ (Resim 5). Konumu ve yapısı itibarıyla Sümela Meryem Ana Manastırı'nı çağrıştıran yapı, son yıllardaki girişimlerle restore edilmektedir.

Şaplıca Köyü'nün Lice Mahallesi'nde bulunan Hagios Georgios (Hagios Georgios) Kilisesi, ana giriş kapısı üzerindeki Rumca kitabesine göre Aziz Georgios'a ithafen 1874 yılında kurulmuştur (Resim 6). Özel mülkiyette, samanlık ve depo olarak kullanılmakta olan yapı, üç gözlü narthex ile 14.07 x 25.70 m. ebatlarındaki üç nefli bazilikal planlı ibadet mekânından meydana gelmektedir. İyon başlıklı sütunlara oturan yuvarlak kemerlerin taşıdığı beşik tonozlar ve pandantif geçişli bir kubbe ile örtülü kilise, içten yarım yuvarlak, dıştan poligonal formda üçlü apsise sahiptir. Ana apsis iki yandan buğday başağı şeklinde bir motifle zenginleştirilmiş ve üzerinde de birer arslan heykeli bulunan birer bordür ile sınırlandırılmıştır. Yan apsis kemerleri de asma dalı ve yaprakları ile üzüm salkımları ve aralardaki kuş figürleriyle bezenmiştir. Ayrıca kilisenin duvarlarında fresko tekniğinde tasvirler dikkat çekmektedir. Kalan bölümlerinde melek tasvirleri hala görülebilmektedir.¹⁷

Şaplıca Köyü'nün Asarcık Mahallesi'nde yer alan Asarcık (Evangelismos Tis Theotokou) Kilisesi, kita-

14 Okutan, 1949, 13, 73-74, 85, 189-190; Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, 1999, 200; Özhan-Özdemir, 1983, 14, 77-81; Bryer-Winfield, 1985, 11, 150; Karpuz, 1989, 4-14; Demirel, 2000, 81-88; Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 14-24.

15 Karpuz, 1989, 13; Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 25.

16 Bryer-Winfield, 1970, 371-375; amlf., 1985, 150; Özhan-Özdemir, 1983, 83-84; Karpuz, 1989, 56; Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 26-35; Okuyucu, 2013, 127-129.

17 Özhan-Özdemir, 1983, 91-92; Karpuz, 1989, 58-59; Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 36-43; Okuyucu, 2013, 118-124.

besine göre 1890 yılında inşa edilmiş olup, günümüzde özel mülkiyete tabi samanlık ve depo amaçlı olarak faaliyet göstermektedir (Resim 7). Kilise, bölgedeki yaygın tipolojiye uygun olarak 17.85 x 8.50 m. ölçülerinde üç nefli bazilikal planlı bir şemaya sahiptir. Batı kenarında dört iyon başlıklı sütunun taşıdığı yuvarlak kemerlerle oluşturulmuş üç gözlü bir narthex mevcuttur. Girişin iki yanındaki merdivenlerle kilisenin batı ucunda, üst kata yerleştirilen kadınlar bölümüne ulaşılabilir. Asıl ibadet mekânı dört iyon başlıklı sütun ve iki kare kesitli ayakla üç nefe bölünmüştür. Üst örtü beşik tonozlardan müteşekkildir. Doğuda yer alan üçlü apsis, içten ve dıştan yarım yuvarlak formda dizayn edilmiştir. İç yüzeylerde bazı fresko izlerine rastlanmaktadır. Ancak aşırı tahribat dolayısıyla konu ve kompozisyonlar anlaşılamamaktadır. İki tarafa meyilli bir çatı ile örtülü olan kilisede, ayak ve kemer gibi taşıyıcı elemanlar, kapı ve pencere çerçeveleri ile duvar köşeleri düzgün kesme taş, diğer yerler ise moloz taş malzeme ile inşa edilmiştir.¹⁸

Kalenin kuzeydoğusunda, Taşhanlar'ın güneydoğusundaki kilise harabesi, yayınlarda "Archistrapos" olarak tanımlanan¹⁹ ve mevcut kalıntıları XIX. yüzyıla tarihlenebilen²⁰ bir yapı olup, 26 x 12 m. ebatlarında üç nefli bazilikal planlı ve üç apsisli ibadet mekânı, güney yönüne eklenen bir şapel ile genişletilmiştir (Resim 8). Apsis önünde fresko izleri tespit edilmiştir, ancak mahiyetleri tam olarak anlaşılamamaktadır.²¹

İlçenin 20 km. kadar doğusundaki Turpçu Köyü Kilise Camii, orijinal yapısı itibarıyla çan kulesindeki kitabesine göre 1874'te inşa edilmiş, üç gözlü narthex ile üç nefli bazilikal planlı ve üç apsisli bir ibadet mekânından ibarettir ve günümüzde camiye dönüştürülmüş durumdadır²² (Resim 9).

Şaplıca Köyü'nün Göynük Mahallesi'nde bulunan Göynük Kilisesi I, 1841 tarihlidir. 18 x 10.30 m. ölçülerindeki kilise, üç gözlü narthex ile üç nefli bazilikal planlı ve içten ve dıştan yarım yuvarlak üç apsisli bir ibadet mekânına sahiptir. Oldukça harap durumdaki kilisede, önemli noktalarda düzgün kesme taş diğer yerlerde ise moloz taş kullanıldığı görülmektedir²³ (Resim 10). Aynı yerde, yaklaşık 500 m. mesafede batı tarafta yer alan Göynük (Koimesis) Kilisesi II de XIX. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmektedir. 10 x 7 m. ebatlarında dikdörtgen planlı, tek nefli ve 2.50 m. derinliğinde yarım yuvarlak tek apsisli şapel tarzındaki kilise, pandantif geçişli bir kubbe ile örtülmüştür ve düzgün kesme ve moloz taştan inşa edilmiştir²⁴ (Resim 11).

İlçe merkezine yaklaşık 4-5 km. mesafedeki Tamzara Mahallesi'nde bulunan Tamzara Kilisesi, kesme taş ve moloz taş kullanılarak inşa edilmiş olup (Resim 12), üç nefli bazilikal planlı ve içten yuvarlak formu üç apsisli bir ibadet mekânından ibarettir ve plan ile mimari özellikleri bakımından XIX. yüzyıla tarihlendirilmektedir.²⁵

Aynı yerde bulunan Tamzara Şapeli de XIX. yüzyıla tarihlendirilmekte olup, 9.40 x 6.30 m. boyutlarında, beşik tonozla örtülü tek nefli ve içten yarım yuvarlak formda tek apsisli bir yapı ortaya koymaktadır.²⁶ Balçana Köyü Kilise Camii, son derece düzgün kesme taş işçiliğine sahip bir yapı olup orijinal yapısı itibarıyla XIX. yüzyıla tarihlendirilmektedir, ancak 1961 yılından beri cami olarak faaliyet göstermektedir (Resim 13). Camiye dönüştürülürken mimari yapısına hayli müdahale gerçekleştirildiğinden yapı, eski dokusunu büyük oranda kaybetmiş vaziyettedir.²⁷

18 Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 44-47; Okuyucu, 2013, 116-117.

19 Bryer-Isaac-Winfield, 1972-73, 126-307.

20 Karpuz, 1989, 54.

21 Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 48-49.

22 Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 50-55; Okuyucu, 2013, 130132.

23 Bryer-Winfield, 1985, 151; Karpuz, 1989, 60; Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 56-58; Okuyucu, 2013, 116-117.

24 Bryer-Winfield, 1985, 151; Karpuz, 1989, 60; Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 59-61; Okuyucu, 2013, 124-127.

25 Bryer-Winfield, 1985, 151; Karpuz, 1989, 60; Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 62.

26 Bryer-Winfield, 1985, 151; Karpuz, 1989, 60; Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 63.

27 Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 64-65; Okuyucu, 2013, 109-110.

Cami ve Mescitler

Şebinkarahisar'ın Avutmuş Mahallesi'ndeki Behramşah Camii, kaynakların ilk olarak Mengücek Beyi Muzaferüddin Muhammed'in inşa ettirdiği bilgisinden hareketle XII. yüzyılın sonlarına tarihlendirilmektedir. Ancak mevcut üç gözlü son cemaat yeri ile tek kubbeli mimarisinin Osmanlı devrine ait olabileceği sanılan cami, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce 1978'de restore edilmiş olup, 11.47 x 12.34 m. ölçülerinde kare planlı ve sivri tromplarla geçilen sekizgen kasnak üzerine oturtulmuş tek kubbeli bir yapı ortaya koymaktadır. Kısa gövdeli, tek şerefeli ve silindirik gövdeli minare tuğladan inşa edilmiş olup orijinal dokuyu yansıtan bir örnek olarak hala ayakta'dır²⁸ (Resim 14).

İlçe merkezinde Taş Mahallesi'nde, kaleye çıkan yolun hemen solunda yer alan Taş Mescid, Şebinkarahisar ve çevresinde en çok tahrip olan yapı olarak görülebilir (Resim 15). 1988 kışında tonoz örtüsü ve duvarları çökerek moloz yığını haline gelmiş olan yapının kitabesi tahrip edildiğinden yapım tarihi kesin olarak bilinmez. Ancak bazı mahalli kaynaklarda mescidin Eratnalılar döneminde Melik Ahmed zamanında 1366 yılında yapıldığı rivayet edilmektedir. İçten içe 7.80 x 7.05 m. boyutlarında kare mekândan ibaret yapı, ortadan bir kemerle takviye edilmiş beşik tonozla örtülüdür.²⁹

İlçe merkezinde, kalenin kuzeyinde ve Taşhanlar'ın batısında bulunan Fatih Camii, Fatih Sultan Mehmet'in 29 Ağustos 1473 tarihinde Otlukbeli Savaşı'nı kazandıktan sonra Şebinkarahisar'a gelişinde yapılmaya başlanmış ve beş yılda tamamlanmıştır. İlk önce ahşaptan inşa edildiği, daha sonra iki defa yandığı ve taş malzeme ile yeniden yapıldığı bilinen caminin 1939 depreminde çöken kubbeleri 1950 yılında tekrar onarılmış ve nihai olarak 1977'de de küçük çaplı tamirat geçirmiştir (Resim 16). 17.70 x 26.60 m. ebatlarındaki cami, kuzey güney istikametinde uzanan bir dikdörtgen form sergilemektedir. Kuzeyinde küçük kubbelerle örtülü üç gözlü bir son cemaat yeri ile tek şerefeli minare ve bir imam odası yer almaktadır. Üç sahnalı ibadet mekânında mukarnas başlıklı mermer altı sütun ile duvarlara yaslanmış sivri kemerlerin taşıdığı üst örtü kubbe ve tonozlarla zenginleştirilmiştir. Orta sahnın daha geniş tutulduğu ibadet mekânında, kuzey uçtaki üç hacim hariç tutulacak olursa üst örtüde merkezî planlı bir düzenleme ile karşılaşılır. Düzgün kesme taş işçilikli cami, özellikle mukarnas kavsaralı mihrap ve minberi ile diğer kısımlardaki süslemeleriyle geleneksel mimari ile Avrupa menşeli geç devir yapılarının özelliklerini yansıtan bir yapı olarak dikkat çekmektedir.³⁰

İlçe merkezinin en önemli yapılarından biri olan Kurşunlu Camii, giriş kapısı üzerindeki Osmanlıca kitabesine göre 995 H./1587 M. tarihinde inşa edilmiştir. Yapı, kuzeydoğu köşesindeki minaresi ve kuzey tarafındaki küçük kubbelerle örtülü üç gözlü son cemaat yeri ile doğu ve güneyinde haziresi bulunan tek kubbeli ve düzgün kesme taş işçilikli mimarisıyla ilginç bir eserdir (Resim 17). Öte yandan mihrap, minber ve pencere gibi detaylardan yapının XIX. yüzyılda tamir gördüğünü anlamak mümkündür. Ayrıca yakın tarihlerde 1986'da Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce tekrar elden geçirilmiştir.³¹

Günümüzde, tarihine ait hiçbir iz bulunmayan ve son yıllardaki onarımlarla da orijinal dokusunu büyük oranda yitirmiş olan Müftü Efendi Camii, aynı adla anılan mahalledeki aynı isimli ve 1764 tarihli çeşmeden hareketle XVIII. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Mevcut kalıntılardan üç gözlü son cemaat yerine ve köşelerde tromplu geçişlere sahip tek kubbeli bir cami olduğu anlaşılan caminin kuzeyine bir ek bölüm daha ilave edilmiş ve son cemaat yerinin kemerleri ve sütunları kaldırılarak duvar örülmüştür³² (Resim 18).

Kırgöz Mahallesi, Kadioğlu Semt'i'nde geniş bir avlu içerisinde yer alan Kadioğlu Camii, giriş kapısının sağ üst kısmında bulunan kitabesine göre Kırgöz Mahallesi'nden Dikenzade Hayri Efendi tarafından

28 Karpuz, 1989, 16; Durmuş, 2000, 106; Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 70-71.

29 Okutan, 1949, 102; Karpuz, 1989, 17-18; Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 72.

30 Özhan-Özdemir, 1983, 82; Karpuz, 1989, 25; Durmuş, 2000, 109; Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 66-69.

31 Özhan-Özdemir, 1983, 83; Karpuz, 1989, 22; Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 73-77.

32 Karpuz, 1989, 17; Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 79-80.

mimar Kadızade Mehmed Efendi'ye H. 1343/M. 1924 yılında yaptırılmıştır. Orijinalde üç bölümlü bir son cemaat yeri ile tek kubbeli bir harimden ibaret cami, son yıllarda gerçekleştirilen onarımlarla eski yapısını büyük oranda kaybetmiştir³³ (Resim 19). İlçe merkezinin kuzeydoğusunda, aynı adla anılan mahallede yer alan Tamzara Camii, H. 1316/M. 1899 tarihli. Günümüzde depo olarak kullanılan üç dükkân üzerine oturan cami, 12.08 x 14.88 m. ebatlarında dikdörtgen planlı harime sahiptir ve üzeri de altı ahşap direk taşıyan ve üzeri dışarıdan semerli bir çatı ile kapatılmış bağdadi bir kubbe ile örtülmüştür (Resim 20). İç mekânın kuzey kenarına iki ahşap direğe oturan bir mahfil yerleştirilmiştir.³⁴

Sivil Mimari Örnekleri

Şebinkarahisar'ın merkezinde yer alan M. Emin Tüfekçi Evi, ilçedeki XIX. yüzyıl konut örneklerinin en önemlilerinden birisi olup, Gazi Mustafa Kemal'in 1924 yılında Şebinkarahisar'ı ziyaretinde bu evin 'Köşk Oda'sında bir gece kalmasının hatırasına 1982 yılında 'Atatürk Müzesi' haline getirilmiş ve ziyarete açılmıştır (Resim 21). Zemin kat üzerine iki katlı yapının zemin katında, ortada bir sofa ile onun bir tarafında ahır, diğer tarafında ise mutfak ve kiler yer almaktadır. Birinci katta ortadaki sofa, yani geleneksel söylenişle divanhanenin etrafına çeşitli işlevli odalar dizilmiştir. Sofanın kuzeybatı köşesindeki merdivenle, ikinci kattaki 'Köşk Oda'ya çıkılmaktadır. Burada da küçük bir sofa ile bunun doğusuna yerleştirilmiş, aynı zamanda Atatürk'ün istirahat ettiği bir oda mevcuttur. Bugün içeride halı, koltuk, vazo v.b. çeşitli otantik eşyalar ile Atatürk'ün fotoğrafları sergilenmektedir.³⁵

İlçenin güneydoğusundaki Avutmuş Mahallesi'ndeki Abdi Bey Konağı, 1866 yılında yaptırılmıştır. Düzgün kesme taş zemin üzerine bağdadi bir kat olarak inşa edilmiş olan konak, ikiz ev durumundadır (Resim 22). Esas itibarıyla kışlık ve yazlık malzemelerin depolandığı, yemeklerin pişirildiği, temizlik ihtiyaçlarının karşılandığı birimler olarak değerlendirilen zemin kat orta sofalı bir plan şeması sergilemektedir. Üst katta da daha çok dinlenme ve oturma mekânlarına yer verildiği görülmektedir.³⁶

XIX. yüzyıldan kalma geleneksel konut mimarisinin güzel örneklerinden birisi olan Hüseyin Gürünlü Evi, bodrum üzerine, çatı katıyla birlikte üç katlı bir bina (Resim 23). Moloz taş örgülü duvarlara sahip bodrum kat, dikdörtgen planlı olup ahır olarak planlanmıştır. Üstteki üç kat ise bağdadi tarzda inşa edilmiştir. Birinci katta 'L' şekilli bir iç sofa, yani geleneksel adıyla hayat ile onun etrafına yerleştirilmiş mutfak, kiler ve temizlikle ilgili ıslak mekânlardan ibaret odalarla ahşaptan yüklük ve kerhiz bulunmaktadır. İkinci katta, bir iç sofa ile onun etrafına dizilmiş odalar yer almaktadır. Çatı katında ise son zamanlarda yeni bölüntüler gerçekleştirildiğinden orijinal doku büyük oranda bozulmuştur. Doğu ve güney cephelerde ikinci ve üçüncü kat seviyesinde dışarı taşıntılı üçgen alınlıklı cumbalar dikkat çekmektedir.³⁷

Giresun Caddesi'nin üzerinde yer alan Ahmet Menzilci Evi, XIX. yüzyılın sonu veya XX. yüzyılın başlarında inşa edilmiştir. Ay yıldız motiflerinin dikkat çektiği ve dikdörtgen ve yuvarlak kemerli pencerelerle hareketlendirilmiş cephelere sahip, düzgün kesme taş işçilikli zemin kat, ahır, mutfak, kiler ve banyo-tualet gibi temizlik birimlerinden oluşan mekânlar içermektedir (Resim 24). Zemin katın batısına yerleştirilmiş yarısı taş, yarısı ahşap basamaklı bir merdivenle ulaşılan birinci kat, iç sofalı bir düzenleme sergilemektedir ve ortadaki sofa ile onun iki yanına dizilmiş odalardan müteşekkildir. Odalarda ahşap dolap, yüklük ve kerhiz gibi geleneksel konut mimarisinin çeşitli unsurlarıyla karşılaşılmaktadır. Birinci kat sofasının batı kenarındaki ahşap merdivenle ulaşılan çatı katı harap durumdadır.³⁸

33 Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 81.

34 Karpuz, 1989, 27; Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 82-84.

35 Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 85-87.

36 Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 88-91.

37 Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 92-93.

38 Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 94-96.

İlçe merkezinin 4-5 km. mesafedeki Tamzara Mahallesi'nde yer alan Hüseyin Geniş Evi, XIX. yüzyılın sonu ya da XX. yüzyılın başlarına tarihlendirilmektedir. Moloz taş işçilikli bodrum ve zemin kat üzerine bağdadi tarzda yapılmış birinci ve çatı kat olmak üzere dört katlı bir yapı olup, bodrum katta ahır, zemin katta mutfak, kiler ve temizlik birimlerinden müteşekkil odalar, birinci katta ortada sofa ile onun etrafına yerleştirilmiş oturma ve yatak odaları, çatı katında ise depo amaçlı mekânlar barındırmaktadır ve iç sofalı plan tipinin yanı sıra, ahşap dolap, yüklük, kerhiz ve tavanlarıyla yörenin geleneksel ev mimarisi için ünik bir örnek olarak yapı öne çıkmaktadır³⁹ (Resim 25).

Tamzara Mahallesi'nde, XIX. yüzyılın sonu ya da XX. yüzyılın başına tarihlendirilen ve büyük kısmı yıkılmış olmakla birlikte kalan bölümleriyle ahşap yüklük, dolap ve kerhiz gibi mimari elemanları ve iç sofalı plan şemasıyla Niyazi Aydın Evi, ilçe merkezinde, kalenin kuzey eteğinde yine aynı dönemden, üç dükkândan ibaret zemin ile birinci katı düzgün kesme taş, ikinci ve çatı katları ise bağdadi tarzdaki işçiliğiyle Ermenilerden kalma bir ev(Resim 26) ile bir bodrum kat üzerine, birinci, ikinci ve çatı katlarından müteşekkil, iç sofalı plan şemasına sahip, yine aynı tarihten günümüze ulaşan Bakıcılar Konağı (Resim 27), Şebinkarahisar'daki kültürel etkileşimin güzel bir örneği olarak değerlendirilebilir.⁴⁰ Bunlardan başka ilçe merkezinde dolaşırken bu geleneksel yapıyı bugüne aktaran çok sayıda sivil mimarlık örneği ile karşılaşmak mümkündür.

Diğer taraftan düzgün kesme taş işçiliği ile dikkat çeken, XX. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olan bodrum kat üzerine iki katlı yapısı ve büyük basık yuvarlak kemerli ve dikdörtgen şekilli pencereleri ve hareketli cepheleriyle Eski Hükümet Binası(Resim 28) ile Turpçu Köyü'ndeki yüzeysel silmelerden yuvarlak kemerli bir çerçeve içerisine alınmış giriş kapısı ve ince uzun dikdörtgen pencereleriyle XIX. yüzyıl sonlarından bir Rum binası olan İlkokul(Resim 29) da bu kültürel bağlantıyı ortaya koyan başka örnekler olarak Şebinkarahisar'da zikredilmeye değerdir.⁴¹

Hanlar

Taş Mahallesi'nde kaleye çıkan yolun üzerinde 1647 senesinde Taban Mehmet Ağa tarafından karşılıklı olarak yaptırılmış hanlardan sadece doğu tarafta yer alan Taşhanlar günümüze ulaşabilmiştir (Resim 30). Üçgen biçimindeki revaklı iç avlunun etrafına doğu ve batı yönlerde tek, kuzey ve güney taraflarda ise iki katlı olarak yerleştirilen dükkânlar ile düzgün olmayan bir dikdörtgen form yansıtan han, Osmanlı devrinde çoğu Anadolu şehrinin merkezinde bulunan çarşı tipindeki bir yapı topluluğundan bir parça olmalıdır. Hanın kuzey tarafındaki sokak ile onun kenarına sıralanmış dükkânlar bu düşüncüyü destekleyen bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Yapının sağlam yeri, doğu kenarındaki ahır bölümüdür.⁴²

Hamamlar

Taş Mahallesi, Kurşunlu Sokak'ta bulunan Kurşunlu (Topal Mehmet Paşa) Hamamı, giriş kapısı üzerindeki kitabesine göre 1062 H. / 1651 M. tarihinde Mutasarrıf Topal Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. XX. yüzyılın başlarında Kurtoğlu ailesinin eline geçen ve 1912-1917 yılları arasında Piyazzade Hüsnü Bey'in belediye başkanlığı sırasında istimlak edilmiş, daha sonra tekrar Kavukçuoğlu Hasan Efendi'ye satılmış olan hamam, dikdörtgen planlı bir soğukluk ile beşik tonozla örtülü üç eyvan ve kubbe örtülü üç köşe hücrelerinden ibaret bir şemaya sahip olmasıyla geleneksel hamam mimarisinin bir temsilcisi durumundadır (Resim 31). Dördüncü eyvan ile dördüncü köşe hücre, giriş, traşlık ve ılıklik birimi olarak değerlendirilmiştir.⁴³

39 Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 97-98.

40 Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 99-101.

41 Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 102-103.

42 Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, 1999, 200; Özhan-Özdemir, 1983, 84; Karpuz, 1989, 31; Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 106-109.

43 Bayram, 1997, 384; Karpuz, 1989, 32; Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 110-113.

Günümüzde yıkık vaziyette olan ve XVIII. yüzyılın sonu ya da XIX. yüzyılın başlarından zamanımıza ulaşan Avutmuş Hamamı, doğu-batı istikametinde konumlandırılmış olup, soğukluk, ılıklik ve sıcaklık bölümlerinden müteşekkil bir yapı ortaya koymaktadır. Moloz taş işçilikli yapı, geleneksel hamamların küçük boyutlarda ele alınmış bir örneği olarak görülebilir.⁴⁴Tamzara Hamamı da güney-kuzey istikametinde yerleştirilmiş soğukluk, ılıklik ve sıcaklık ile külhan ve su deposundan oluşan yapıyla benzer bir yapıdır.⁴⁵

Köprüler

Şebinkarahisar-Alucra yolunda, Muhara (Örencik) Köyü yakınlarında, eski bir güzergâh üzerinde yer alan Satlar Köprüsü, 35.10 m. uzunluğunda ve 6 m. genişliğinde olup, iki kemer gözlü yapısıyla XIX. yüzyılın sonu ya da XX. yüzyılın başlarında inşa edilmiştir (Resim 32). Düzgün kesme taştan yapılmış köprünün basık kemerleri de iki renkli taş işçiliği göstermektedir.⁴⁶

Kelkit Çayı'nın üzerinde hala kalıntıları görülebilen ve XIX. yüzyılın sonlarından kaldığı sanılan Karaağaç Köyü yakınlarındaki köprü harabesi, muhtemelen Rum ustaların bir eseri; Tamzara Köyü'nün yaklaşık 500-600 m. kuzeydoğusunda yer alan ve 1933 yılında inşa edilmiş olan tek gözlü Tamzara Köprüsü(Resim 33) ise Cumhuriyet devri yapısı olarak dikkat çekicidir.⁴⁷

Çeşmeler

Şebinkarahisar'da Taş Mahallesi'nin Kurşunlu Sokağı'nda yer alan sivri kemerli Kurşunlu (Topal Mehmet Paşa) Çeşmesi (1648-1652), Saip Efendi Sokağı'ndaki iç içe iki sivri kemerli ve derin nişli Eyvan Çeşme (XVIII. Yüzyıl), yenilenmiş olmakla orijinal unsurları XVIII. yüzyıla işaret eden yuvarlak kemerli Pazaryeri Çeşmeleri (1867), yuvarlak kemerli derin bir nişe sahip Müftü Efendi Mahallesi Çeşmesi (XVIII. Yüzyıl), Kızılca Mahallesi'nin Fevzi Çakmak Sokağı'nda bulunan ve basık yuvarlak kemerli Zeynube Hatun Çeşmesi (1713), Taş Mahallesi'nin Deli Bekir Sokağı'ndaki yüksek sivri kemerli Hacı Yakup Çeşmesi (1810), Müftü Efendi Mahallesi'ndeki sivri kemerli Hüseyin Efendi Çeşmesi (1802), iki yandan birer selvi ile sınırlandırılmış ve gülbezeklerden müteşekkil bir kompozisyonla bezenmiş sivri kemerli Müftü Efendi Çeşmesi (1764), Fatih Mahallesi'nin İskelebaşı II. Sokak'ta bulunan basık sivri kemerli Osman Paşa Çeşmesi (1831), Eski Alay Binası'nın önünden Belediye Binası'nın girişine nakledilen ve lale, ibrik ile asma bitkisinden zengin bir dekorasyona sahip sivri kemerli Alay Çeşmesi (1875), Suboyu (Bige) Köyü'ne Pertevniyal Valide Sultan'ın bir armağanı olan sivri kemerli Pertevniyal Çeşmesi (1865) (Resim 34), Karaağaç Köyü yakınlarındaki yuvarlak kemerli Selahpınarı (1892), Avutmuş Mahallesi'ndeki sivri kemerli çeşme (XIX. Yüzyıl), Avutmuş Mahallesi'nin Kütük Senti'nde yer alan yüzysel sivri kemerli Süleyman Ağa Çeşmesi (1799), Tamzara Mahallesi'ndeki yuvarlak kemerli Şişman Pınar (1892) gibi çok sayıda su yapısı tek cepheli çeşmeler grubunda değerlendirilebilecek örneklerken, sekizgen şekilli dört sütuna oturan ve dört yöne üçgen alınlıklı olarak yansıtılan, ortası da küçük bir kubbe ile kapatılmış bir örtü ile onun altında defne yapraklarından oluşan çelenkler, yıldız ve ay yıldız motifleriyle bezenmiş silindirik bir su haznesinden ibaret yapısıyla Belediye Başkanı Hüsnü Bey'in hatırası İstiklal Çeşmesi (1927) ise anıtsal meydan çeşmeleri tipinin temsilcisi durumundadır (Resim 35). Öte yandan Şebinkarahisar'da ikiz dilimli kemerli Ekecek Köyü Çeşmesi (XIX. Yüzyıl) (Resim 36), Tamzara Şapeli'nin kuzey-batısındaki tek yuvarlak kemerli çeşme (XIX. Yüzyıl), yine Tamzara Mahallesi'nde Kemal Kütükçü'nün evinin güneyinde yer alan tek yuvarlak kemerli Taslıpınar (XIX. Yüzyıl), Tamzara Köyü'nün dışarısında yuvarlak kemerli ve derin bir nişe sahip Coyna Çeşmesi (XIX. Yüzyıl) ile Çavuşpınarı (XIX. Yüzyıl) gibi su yapıları Ermenilerden kalan önemli çeşmeler olarak zikredilebilir. Avutmuş Mahallesi'nde Abdi Bey Konağı'nın batısında yer alan yenilenmiş durumdaki Reşit Ağa (Çiğit Pınar) Çeşmesi (1912) sadece kitasiyle kurucusunu یاد eder vaziyettedir.⁴⁸

44 Karpuz, 1989, 36; Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 114-115.

45 Karpuz, 1989, 38; Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 116.

46 Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 117.

47 Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 118-120.

48 Okutan, 1949, 176; Karpuz, 1989, 38-40; Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 121-147.

Mezar Taşları

Şebinkarahisar ve çevresinde mezar taşları yörenin adeta tapu senetleri hükmündedirler. Belediye Binası'nın güneyindeki eski mezarlık ile camilerin çevresindeki hazirelerde çok sayıda kavuklu ve fesli Osmanlı dönemi şahidelerine rastlamak mümkündür. Dikdörtgen şekilli kitabeliklerinde Şebinkarahisar'da yaşamış, farklı dönemlerden renkli şahsiyetleri tanımak kabildir. Bunlar arasında Miralay Muhammed Tahir (1818), Seyyid Hacı Mustafa (1752), Hümeysra Hatun (1772), Seyyid Mustafa Ağa (1908), Seyyid Muhammed Efendi (1837), Karahisar-ı Şarki Müftüsü Seyyid İsmail Efendi (1797), Ümmügülsüm Hanım (1883), Ziliğazade Muhammed Ağa (1763), Zabit Nuri Bey (1869), Adile Hatun (1886), Hacı Mustafa (1760), Ayşe Hatun (1795), Firuzi İsmail Efendi (1737), Ömer Bey (1779), Şekulzade Ahmed Ağa (1857), Abdurrahman Ağa (1791) ve Mahi Hanım'ı (1828) sayabiliriz⁴⁹ (Resim 37-42).

Bütün bu değerlendirmelerin neticesine göre, ilk iskânın gerçekleştiği erken devirlerden Selçuklu, Beylikler, Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemine uzanan geniş zaman diliminde, ortaya konulan dinî, sivil ve askerî yapı örnekleri ile karşılaşılan Şebinkarahisar, bir taraftan bu tarihî geçmişin derin izlerini bünyesinde barındıran bir kültür şehri, diğer taraftan da farklı inançların beraberce yaşayabildiği, Anadolu'daki pek çok yerleşim yeri gibi bir hoşgörü ve kardeşlik kenti kimlikleriyle Doğu Karadeniz'in ve Türkiye'nin turizm değerlerinden biri olarak temayüz etmektedir.

KAYNAKÇA:

- Acun, F. (2000). Osmanlı Döneminde Anadolu Şehirlerinin Gelişmesinde Devletin Rolü: Karahisar Örneği. Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu (30 Haziran-1 Temmuz 2000) (ss 5-23). İstanbul.
- Acun, F.(2000). Osmanlı İdari Öncelikleri: Karahisar-ı Şarki Sancağı'nda Gelir Artırımı Örneği. Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi (07-09 Nisan 1999, Selçuk Üniversitesi) (ss 679 v.d.), Konya.
- Acun, F.(2000). Osmanlı İdari Öncelikleri: Karahisar-ı Şarki Sancağı'nda Gelir Artırımı Örneği Büt. Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi (07-09 Nisan 1999) (ss 677-682). Konya.
- Akşit, A.(2000). Şebinkarahisar ve Civarında Akkoyunlu İzleri. Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu (30 Haziran-1 Temmuz 2000) (ss 23-28). İstanbul.
- Baykara, T.(2000). Bir Selçuklu Devri Türk Şehri Olarak Karahisar-ı Şarki veya Şebinkarahisar. Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu (30 Haziran-1 Temmuz 2000) (ss 1-5). İstanbul.
- Bayram, S. (1997). Giresun İli Vakıflarına Toplu Bir Bakış. Giresun Tarihi Sempozyumu (ss 384 v.d.). İstanbul.
- Bryer, A. (1982). The Question of Byzantine Mines in the Pontos: Chalybian Iron, Chaldian Silver, Kolo-neian Alumand the Mummy of Cheriana. Anatolien Studies. 32, 148 v.d.
- Bryer, A.-Isaac, J.-Winfield, D. (1972-73). Nineteenth Century Monuments in the City and Vilayet of Trabizond: Architectural and Historical Notes, Part: 4. Arkeon Pontou. 32, 126-307.
- Bryer, A.-Winfield, D. (1985). The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos. Washington.
- Bryer, A.-Winfield, D. (1970). Nineteenth Century Monuments in The City and Vilayet of Trebizond: Architectural and Historical Notes, Part:3. Arkeion Pontou. 30, 371-375.
- Cahen, C. (1979). Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler (Çev.: Y. Moran), İstanbul.

49 Gündoğdu ve arkadaşları, 2005, 77-78, 149-162.

- Cumont, F.-Cumont, E. (1906). Voyage d'Exploration Archeologique dans le Pontica Petité Armene. *Studia Pontica*, II, 297-302.
- Demirel, M. (2000). 1915 Şebinkarahisar Ermeni İsyanı.Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu (30 Haziran-1 Temmuz 2000) (ss 81-88). İstanbul.
- Demirel, M. (1996).Birinci Dünya Harbinde Erzurum ve Çevresinde Ermeni Hareketleri (1914-1918). Ankara.
- Diñçol, A. M., "Hititler" Maddesi, *Anadolu Uygurlıkları Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 1982, s. 123.
- Durmuş, A. (2000).Giresun'un İlçelerindeki Türk Dönemi Mimari Eserleri (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek lisans Tezi). Van.
- Ersan, M. (2000). XIII.-XIV. Yüzyıllarda Şap Ticareti ve Şebinkarahisar. Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu (30 Haziran-1 Temmuz 2000) (ss 55-61). İstanbul.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî (1999). Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini (Haz.: Z. Kurşun-S. A. Kahraman-Y. Dağlı). 2. Kitap, İstanbul.
- Göde, K. (2000). Eretnalılar Devrinde (1327-1381) Selçuklu Ailesinden Şebin/Şarkikarahisar Hakanı Kılıçarslan'ın Faaliyetleri.Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu (30 Haziran-1 Temmuz 2000) (ss 43-54). İstanbul.
- Göde, K. (1994).Eratnalılar (1327-1381). Ankara.
- Gökbilgin, M. T. (1951). XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerası.Türkiyat Mecmuası. IX, 36-37.
- Gündoğdu, H. ve arkadaşları (2005).Anadolu Kültür Mirasında Şebinkarahisar. İstanbul.
- Karpuz, H. (1989).Şebinkarahisar, Ankara.
- Massibian, A. (1984).Britain and The Armenian Question 1915-1923, New York.
- Miroğlu, İ. (1990).Kemah Sancağı. Ankara.
- Okutan, H. T. (1949).Şebinkarahisar ve Civarı. Giresun.
- Okuyucu, D. (2013). Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi Rum Kiliseleri (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi). I-II, Erzurum.
- Öke, M. K. (1986).Ermeni Meselesi. İstanbul.
- Özhan, H.-Özdemir, A. (1983).İlçe Oluşunun 50. Yılında Şebinkarahisar. Ankara.
- Sakarya, İ. (1984).Belgelerle Ermeni Sorunu. Ankara.
- Sarısaman, S. (1997). Birinci Dünya Savaşında Şebinkarahisar Ermeni İsyanı.Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996) (ss 203 v.d.). İstanbul.
- Sümer, F. (1984).Karakoyunlular. I, Ankara.
- Süslü, A. (1990).Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı. Van.
- Şahin, İ. (1999). Osmanlı-Akkoyunlu Nüfuz Mücadelesinde Trabzon.Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998) (ss 153-157). Trabzon.
- Taylor, G. (1867). Journal of a Tour in Armenia, Kurdistan and Upper Mesopotamie.J.R.G.S. (ss 281-302) C. 38.
- Turan, O. (1973).Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi. İstanbul.

- Turan, O. (1971).Selçuklu Zamanında Türkiye. İstanbul.
- Uras, E. (1976).Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi. İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988).Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Devletleri. Ankara.
- Woods, J. E. (1993).Akkoyunlular (Çev.: S. Özbudun). İstanbul.
- Yazıcı, H.-Güner, İ. (2000). Şebinkarahisar İlçesi'nin Nüfus Coğrafyası.Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu (30 Haziran-1 Temmuz 2000) (ss. 238 v.d.). İstanbul.
- Yücel, Y. (1985). Fatih'in Trabzon'u Fethi Öncesinde Osmanlı-Trabzon-Akkoyunlu İlişkileri.Belleten. XLIX/194, 287-311.
- Yürüdü, E. (1998).Şebinkarahisar ve Çevresinin Coğrafi Etüdü (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi). Erzurum.

Resim 1- Şebinkarahisar'ın Genel Bir Görünümü

Resim 2- Şebinkarahisar Kalesi'nin Surları ve Girişi

Resim 3- Şebinkarahisar Kalesi'nin Genel Görünüşü

Resim 4- Meryemana Manastırı'nın Genel Görünüşü

Resim 5- Meryemana Manastırı'ndaki Kilisenin İç Görünüşü

Resim 6- Licese Kilisesi

Resim 7- Asarcık Kilisesi

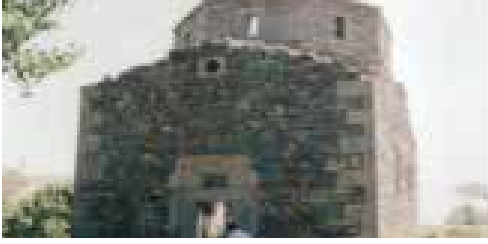
Resim 8- Taşhanların Yakınında Bulunan Kilise Kalıntısı

Resim 9- Turpçu Köyü Kilise-Camii

Resim 10- Göynük Kilisesi I

Resim 11- Göynük Kilisesi II

Resim 12- Tamzara Kilisesi

Resim 13- Balcana Köyü Kilise-Camii

Resim 14- Behramşah Camii

Resim 15- Taşmescit

Resim 16- Fatih Camii

Resim 17- Kurşunlu Camii

Resim 18- Müftü Efendi Camii

Resim 19- Kadıoğlu Camii

Resim 20- Tamzara Camii

Resim 21- Atatürk Müzesi (M. Emin Tüfekçi Bey Evi)

Resim 22- Abdi Bey Konağı

Resim 23- Hüseyin Gürünlü Evi

Resim 24- Ahmet Menzilci Evi

Resim 25- Hüseyin Geniş Evi

Resim 26- Ermenilerden Kalma Bir Ev

Resim 27- Bakıcılar Konağı

Resim 28- Hükümet Konağı

Resim 29- Turpçu Köyü İlkokulu

Resim 30- Taşhanlar

Resim 31- Kurşunlu Hamamı

Resim 32- Satlar Köprüsü

Resim 33- Tamzara Köprüsü

Resim 34- Pertevniyal Çeşmesi

Resim 35- İstiklal Çeşmesi

Resim 36- Ekecek Köyü Çeşmesi

Resim 37-38-39- Şebinkarahisar Mezar Taşlarından Örnekler

Resim 40-41-42- Şebinkarahisar Mezar Taşlarından Örnekler